

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ТА СОЦІОЛОГІЇ**

**ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОДНОДІТНИМИ
СІМ'ЯМИ В УКРАЇНІ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 07-211М групи
Спеціальності 231 Соціальна робота
Освітньо-професійної програми «Соціальна робота»
Олена ПЕТУХ

Керівник: Тетяна ЧЕРКАШИНА, доцентка

Рецензент: Наталія ТАВРОВЕЦЬКА, доцентка

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Одностітнa сім'я як феномен сучасності.....	8
1.1. Одностітнa сім'я як соціална група.....	8
1.2. Моделі взаємостосунків у одностітних сім'ях.....	13
1.3. Основні причини орієнтації сучасних сімей на одностітність: теоретичний аспект.....	17
РОЗДІЛ 2. Технології соціальної роботи з одностітною сім'єю.....	21
2.1. Одностітнa сім'я як середовище соціального виховання.....	21
2.2. Труднощі сімейного виховання єдиної дитини.....	24
2.3. Технології соціальної роботи з одностітною сім'єю.....	26
РОЗДІЛ 3. Емпіричне дослідження основних причин орієнтації сучасних сімей на одностітність.....	32
3.1. Розробка програми та інструментарію для емпіричного дослідження причин орієнтації сучасних сімей на одностітність.....	32
3.2. Основні причини одностітності сучасних сімей: результати опитування.....	36
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	49
ДОДАТКИ.....	55
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	55
Додаток В. Анкета емпіричного дослідження причин орієнтації сучасних сімей на одностітність.....	56

ВСТУП

У будь-якому суспільстві важлива роль надається вихованню та розвитку особистості дитини. Складні соціально – економічні та соціально – політичні умови, у яких відбувається розвиток України, останніми роками викликали ряд криз, найсерйознішою з яких є демографічна.

Сьогодні в Україні, порівняно з іншими країнами Європи, складна демографічна ситуація, причинами якої стали збільшення смертності, погіршення екологічної ситуації та посилення міграційних рухів. Падіння рівня народжуваності дітей в Україні сьогодні є однією з найважливіших причин демографічної кризи.

Скорочення народжуваності та зростання кількості однодітних сімей є не лише наслідком, а й причиною майбутніх економічних і соціальних криз. Сьогодні, за статистичними даними на одного пенсіонера припадає 2,5 працюючих. Але якщо вірити прогнозам, то до середини XXI століття ця цифра складе лише 1,2 особи працездатного віку. Тому сплеск народжуваності, про який зараз говорять експерти – це лише тимчасове явище. Наслідком демографічної кризи буде загальна соціальна та культурна стагнація, спричинена перевагою людей похилого віку над молодим поколінням.

Сьогодні відбувається якісна зміна системи сімейних цінностей та соціальних ролей, що є наслідком скорочення кількості дітей в сім'ї. У однодітній родині зникають ролі братів і сестер, відзначається зменшення згуртованості дітей і батьків. У таких родинах (а в сім'ях з однією дитиною це особливо помітно) штучно сповільнюється процес дорослішання, тому що таким дітям немає про кого піклуватися.

Зміни у системі сімейних цінностей та соціальних ролей відбувається через скорочення дітей у родині - зникають ролі братів і

сестер у однодітній родині, помітне зменшення згуртованості дітей і батьків, штучно сповільнюється процес дорослішання єдиної дитини.

Проблеми сучасної сім'ї знайшли широке відображення у науковій літературі, але вивчення проблеми однодітних сімей рідко досліджується в педагогічній науці.

Основні теоретичні та методологічні проблеми життєдіяльності сучасної сім'ї відображені в дослідженнях І. Беха, Л. Виготського, Г.Костюка, С. Максименка, Г. Філонова та інших.

Висвітленню теоретичних і практичних аспектів виховання дітей у різних типах сімей присвячено праці А.Адлер, Л.Алексєєвої, О.Богданової, О.Кауз, О.Киричук, Л.Міщик, Р.Ноттебаум, О.Савченко, Н.Соловйової, Д.Таннен, В.Федяєвої .

Основні теоретичні й методологічні основи цієї проблеми відображені у працях А. Макаренка. Г. Костюка, Р. Скульського, В. Сухомлинського, К. Ушинського, М. Шипової та ін.

Проблема однодітної сім'ї гостроти набула наприкінці ХХ ст., коли одиничні випадки однодітних родин почали бути нормою, і це сьогодні турбує значну частину науковців у всьому світі.

Останнім часом однією із самих розповсюджених сімей у сучасному суспільстві є однодітна сім'я. Однак, вона не є предметом вивчення спеціалістів - психологів, соціальних працівників та педагогів. Саме це, а також факти викладені вище і обумовили вибір теми кваліфікаційного дослідження **«Технології соціальної роботи з однодітними сім'ями в Україні».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну роботу виконано відповідно до наукової теми кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології «Сучасні технології формування професійної активності в умовах трансформації сучасного українського суспільства» (державний реєстраційний № 0117U006790). Тему роботи обговорено та затверджено на засіданні

кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 01.11.2019 р. № 4, від 20.10.2020 р. № 3) та наказом по Херсонському державному університету від 30.10.2020 № 1060-Д «Про затвердження тематики кваліфікаційних робіт (проектів) здобувачам другого (магістерського) рівня вищої освіти терміном навчання 1 рік та 4 місяця другого року навчання денної форми у 2020-2021 навчальному році».

Мета дипломної роботи – дослідити систему соціальної роботи з однодітною сім'єю та причини орієнтації сучасних сімей на однодітність.

Завдання:

- охарактеризувати сучасну однодітну сім'ю;
- проаналізувати моделі взаємостосунків в однодітних сім'ях;
- проаналізувати технології соціальної роботи з однодітною сім'єю;
- розробити програму та інструментарій для проведення соціального дослідження;
- провести емпіричне дослідження щодо виявлення основних причин орієнтації сучасних сімей на однодітність.

Об'єктом дослідження є сучасна однодітна сім'я.

Предметом дослідження є система соціальної роботи з однодітною сім'єю в Україні.

Для розв'язання поставлених завдань використовувались такі методи дослідження:

- комплексний аналіз наукових праць проблеми, що розглядається, наукової літератури для виявлення сутності поняття «сім'я, «однодітна сім'я»»;
- систематизація науково-методичних засад досліджуваної проблеми; узагальнення основних принципів, функцій та моделей функціонування однодітної сім'ї;

- планування – з метою обґрунтування та розробки програми емпіричного дослідження та інструментарію для його проведення;
- анкетування як метод збору соціальної інформації щодо виявлення причин орієнтації сучасних сімей на одностатевість.

Наукова новизна одержаних результатів. Проаналізовано систему соціальної роботи з одностатевими родинними в Україні. Проведено емпіричне дослідження щодо виявлення основних причин орієнтації сучасних сімей на одностатевість.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичний матеріал дослідження та результати роботи можуть бути використані в практичній діяльності студентів, викладачів закладів вищої освіти, учителів загальноосвітніх та дошкільних закладів, членів громадських організацій тощо.

Практична значущість кваліфікаційної роботи. Матеріали та результати дослідження можуть бути використані в процесі формування науково-методичних посібників у галузі соціальної роботи, соціально-психологічної та консультативної роботи соціального працівника або психолога, соціального педагога або інспектора соціального закладу та в практичній діяльності студентів і викладачів вищих закладів освіти; у діяльності практикуючих соціальних педагогів, психологів, класних керівників, вихователів навчальних закладів та інших спеціалістів, які працюють з різними типами сімей.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювались на засіданнях кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 01.11.2019 р. № 4, від 20.10.2020 р. № 3), а також опубліковані у вигляді статті «Одностатєва сім'я як соціальний феномен сучасності» у підсумковій збірці наукових робіт студентів та магістрантів соціально-психологічного факультету «Сучасні соціально-педагогічні процеси в Україні: тенденції, реалії,

перспективи» (ПОЧУЄМО, ЗРОЗУМІЄМО, ДОПОМОЖЕМО), Випуск XI, Херсон, 2019. – С __.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел (69 найменувань) та додатків. Основний текст дослідження викладено на 48 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ОДНОДІТНА СІМ'Я ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОСТІ

1.1. Однодітна сім'я як соціальна група

Сім'я завжди відображає економічні перетворення в суспільстві, криза в політиці, культурі, демографічні проблеми – все відбивається на життєдіяльності сучасної сім'ї, при цьому поглиблюється її дезорганізація. У такому контексті однодітна сім'я займає особливе становище, оскільки суттєво змінені її функціональні параметри.

Історично склалося, що серед українського народу сім'я завжди вважалася святинею, а виховання дітей – святим обов'язком батьків.

Дослідник В. Каюков розглядає сім'ю як соціальну групу, членами якої є жінка та чоловік, які перебувають у шлюбі, їх дітей (власних або прийомних) та інших осіб, які поєднані між собою родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів і здійснює виховання дітей, що базується на основі спільного морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності, економічного та побутового аспектів [24, с.12-14].

Суспільство визначає соціальну цінність сім'ї у розвитку й вихованні особистості дитини. Сьогодні сім'я являє собою важливий життєвий осередок, який виконує соціальні функції та захищає індивіда від деструктивного сьогодення. Така суперечливість є причиною проблем у сімейному вихованні.

Зокрема, «одnodітна сім'я – це сім'я, де виховується одна дитина, як правило батьки усю свою ласку, тепло, любов дають їй, задовольняють її інтереси та потреби, дуже часто виконують певні її завдання, які б вона могла виконати сама. Зазвичай, батьки возвеличують свою дитину, говорячи їй, що вона є найкращою серед усіх і у дитини формується підвищена самооцінка, що впливає на

зневажливе, байдуже, а інколи і егоїстичне ставлення до інших» [8, с. 68-71].

Багато думок сходиться на тому, що сім'я, в тому числі і однодітна, є макромоделлю суспільства. На мікрорівні вона виступає як соціальна група, на макрорівні – як соціальний інститут. Інститут сім'ї постійно змінюється через зміни і розвиток потреб суспільства. Конкретні соціально-історичні умови впливають на характер і структуру сім'ї: змінюються функції та форми сім'ї, з'являються нові типи сімей. Але, будучи союзом, заснованим на коханні, спільному веденні домашнього господарства, вихованні дітей, сім'я залишається однією з головних клітин суспільства [59, с. 40-42].

Аналіз джерел з проблеми дослідження дозволив систематизувати поняття «однодітна сім'я» – «мала соціальна група, члени якої пов'язані кровно-родинними зв'язками, ведуть спільний спосіб життя, виховують одну здорову дитину і проживають окремо від старшого покоління» [34, с.114-116].

«А. Коваль виділяє такі типи однодітних сімей:

- класична сім'я – це сім'я, як складається з батька, матері, які перебувають у шлюбі і виховують рідну дитину;
- сім'я змішана, або знову створена (з подружнім ядром, один з батьків є для дитини нерідним, можуть мати спільних дітей);
- сім'я неповна, яка первісно була побудована на основі зареєстрованого шлюбу. До цього типу належать сім'ї, де є один з батьків (розлучений або вдівець) і дитина. У неповних сім'ях досить часто присутній співмешканець матері, доволі часто такі співмешканці змінюються. Іноді неповна сім'я складається з матері, дитини і їх рідного батька, з яким мати офіційно розлучена, але який зареєстрував дитину;
- сім'я, побудована на основі цивільного шлюбу, яка складається з матері, дитини, рідного батька.

Материнська сім'я, у складі якої:

- мати, яка ніколи не була в шлюбі, дитина;
- мати, дитина від чоловіка, який є біологічним батьком і утримує та опікає їх, але має іншу сім'ю;
- мати, дитина і чоловік, який не є їх батьком, але утримує та опікає їх;
- прабаб'яківська сім'я, в якій дитину виховують бабуся і дідусь або хтось один. Ланцюг «батьки» відсутній через смерть, розлучення, ув'язнення, позбавлення батьківських прав» [25, с. 76-79].

У наукових дослідженнях обґрунтовано та систематизовано типи одnodітних сімей за рядом критеріїв:

- 1) матеріальне становище сім'ї (забезпечена, малозабезпечена);
- 2) соціальний статус та психологічний клімат у сім'ї (благополучна, неблагополучна (конфліктна, кризова, проблемна);
- 3) родинні зв'язки (з рідною дитиною, із всиновленою дитиною, проста – нуклеарна, складна – трипоколіннева);
- 4) наявність батьків (повна – наявні обидва батьки та неповна – розлучена, осиротіла, з одним із батьків);
- 5) вік батьків (з ранньою дитиною, із вчасно народженою дитиною, із пізньою дитиною);
- 6) стан здоров'я дитини (сім'я із здоровою та сім'я з хворою дитиною) [57].

Останнім часом радикальні зміни в структурі сім'ї зумовлюють зниження нуклеарних родин і провокує руйнування виховного потенціалу сім'ї.

Сім'я є невід'ємною частиною соціальної структури суспільства, бо задовольняє потреби людей та виконує низку важливих соціальних функцій, які є обов'язками і завданнями кожного стосовно один до одного і суспільства в цілому.

В. Федяєва у своїх роботах зазначає, що інститут однодітної сім'ї повинен виконувати певні загальні функції у суспільстві:

1. Забезпечувати безперервність – культурну та соціальну, розвитку суспільства. Від батьків до дитини передаються життєві навички, а традиції та звичаї зберігаються у родині, що призводить до передачі від одного покоління до наступного здобутків, зберігаючи безперервність розвитку. А додаючи власний досвід до батьківських знань та умінь, отриманих від них, дитина передає своїм дітям – наступним поколінням [61, с. 50-53].

В однодітній сім'ї дитина є єдиним продовжувачем сімейних традицій, що їй прищеплюють з дитинства.

2. Впливати на соціальне та біологічне відтворення суспільства. Однією із головних функцій сім'ї є функція продовження роду. Первинна соціалізація дитини відбувається у сім'ї, тому до функції дітонародження додається функція відтворення.

Часто діти, які виховуються в однодітній сім'ї, мріють мати двоє і більше дітей, коли стануть дорослими, що в основному пояснюється бажанням мати братика чи сестричку у дитячому віці. Інколи, навпаки, діти хочуть щоб у власній родині було як у батьківській, дитина прагне наслідувати батьків, навіть у кількості дітей.

3. Виховувати нове покоління. Ця функція відіграє визначну роль у становленні особистості, бо є складовою первинної соціалізації дитини. На індивідуальність особистості, на її подальшу соціалізацію, на вміння вибирати між добром і злом, на її самовдосконалення впливають виховання, яке більшою частиною формується у сім'ї.

Дитині, яка одна зростає у сім'ї приділяється більше уваги та виховання, що дає кращі можливості для соціалізації та формування індивідуальності.

4. Реалізовувати економічну, матеріально-виробничу функції, функцію накопичення матеріальних благ та передачі соціального

статусу. Призначенням перелічених функцій в сім'ї є турбота про нащадків.

У однодітній сім'ї перелічені функції передбачають передачу всього батьківського майна, всіх своїх надбань єдиній дитині, одному спадкоємцю.

5. Забезпечення організації і використання вільного часу. Доволі велика кількість людей звикла проводити вільний час у колі своєї сім'ї. Дітям, які виховуються в однодітних сім'ях, легше знаходитися серед дорослих, ніж серед своїх однолітків, через те, що їм важко вступати у комунікативний контакт, їм комфортніше спілкуватися з обмеженою кількістю дітей, ніж контактувати з великою масою однолітків.

6. Здійснення емоційної стабілізації у сім'ї. Родина повинна виступати чинником, який зможе допомогти зняти стресове навантаження та психологічний тиск, викликані напруженим життям, роботою, проблемами та негараздами. Відпочити душею і тілом, відновлювати свої сили до наступного робочого дня, людині необхідно у колі сім'ї [61, с. 50-53].

7. Забезпечення моральної регламентації поведінки особистостей або первинного соціального контролю. Зазвичай дитина, що виховується в однодітній родині, спираючись на дану функцію, обізнана у своїх правах, обов'язках.

«Зниження народжуваності, перехід від багатодітної до малодітної сім'ї є закономірним в умовах сучасного типу демографічної рівноваги, «природним компонентом модернізації всієї системи відтворення населення» [13], але у сучасному суспільстві проживають родини з різною кількістю дітей, і тому є відмінності в умовах виховання дітей та у виконанні батьківських функцій. Але недоліки виховання спостерігаються не тільки в багатодітних родинях, але й в сім'ях, що виховують лише одну дитину: налагоджуються лише одиничні зв'язки,

важко дитині надати досвід соціального спілкування, батькам зазвичай важче зрозуміти внутрішній світ дитини [7, с. 67].

1.2. Моделі взаємостосунків в однодітних сім'ях

Стосунки в родині між дітьми та батьками не завжди бувають гуманними, що може впливати на моральні стосунки, які виявляються в повазі, доброзичливості, справедливості, довірі, жорстокості. Порушена гуманність або просто несформована гуманність взаємостосунків між батьками і дітьми може призвести до дітоцентричного типу родини, що може спричинити у неї споживацьке ставлення до інших, тому числі і власних батьків, байдужість [40].

Роль дитини, на думку А. Співаковської, можна виділити саме в дисгармонійній сім'ї, де члени родини ставляться шаблонно, зберігаючи застигли, не відповідні реальному життю взаємини.

У науковій літературі, різними науковцями з психолого-педагогічного спрямування, описано чотири найпоширеніші ролі дитини, котра виховується в однодітній родині: «мазунчик», «примиритель», «цап-відбивайло», «бебі».

Розглянемо, які найчастіше моделі взаємостосунків простежуються в однодітних сім'ях:

«Мазунчик» - дитина, турботу й любов до якої надто перебільшено; така дитина заповнює емоційний вакуум у подружніх стосунках. Коли між подружжям занадто велика близькість, дитина незалежно від віку залишається «бебі» з обмеженими правами. Роль «примирителя» дитині випадає тоді, коли вона вимушена грати роль дорослого, брати участь у регулюванні подружніх конфліктів, і таким чином посідати найважливіше місце у структурі родини. Для вираження взаємної незадоволеності батьків один одним або якимись

негараздами у родині, дитина виконує роль «цапа-відбивайло» для батьків [14, с.83].

«Цяця» - роль дитини, пов'язана з очікуваннями від неї порядності та слухняності, коли дорослі, не вважають за потрібне глибоко проникати у внутрішній світ один одного, при цьому докоряють дитині, що може в її самосвідомості трансформуватися у самозвинувачення.

«Жахлива дитина», коли своєрідний внутрішньосімейний фетиш, гуртує емоційно роз'єднаних людей через погану поведінку дитини. Дорослі підсвідомо домагаються самоствердження в сім'ї, перекладаючи один на одного провину за «поганість» дитини, при цьому часто виплескуючи агресивність на дитину.

«Бєбі» або «малюк» - у такій моделі повністю ігнорується дорослішання дітей; батьки стверджують, що маленькі діти їм подобаються більше, а з великими вже не так цікаво, що часто зумовлене страхом батьків переходити на нову стадію сімейних стосунків, невпевненістю у вихованні дорослої дитини.

«Вундеркінд» або «надія родини» - ця модель взаємостосунків характеризується пред'явленням батьками надмірних вимог до дитини, а ставлення їх до неї залежить від успіхів. Таким способом батьки прагнуть задовольнити власні незадоволенні потреби і бажання.

«Улюбленець» - роль, коли подружні взаємини не задовольняють батьків або взагалі відсутні, вони концентрують увагу на дитині, хочуть, саами не усвідомлюючи того, щоб дитина хоча б частково задовольнила потреби у взаємній прихильності. Батьки переживають та бояться самостійності підлітка, а тому часто обмежують його в поведінці [40, с. 85].

«Дитина-тягар», «дитина-зброя», «дитина-іграшка», «дитина-обов'язок», «дитина-заміна» та інші ролі мають негативний вплив на особистісний розвиток дитини. Такі ролі дитини у сім'ї підтверджують,

що особливості поведінки батьків та тип їх ставлення до дитини визначають характер сформованих у родині стосунків і впливають на психічне та фізичне здоров'я дітей. «Проведені дослідження підтверджують, що досить часто зустрічаються сім'ї, де основна мета виховання вбачається в тому, щоб утілити в дитині свою нездійснену через ті чи інші об'єктивні чи суб'єктивні обставини, мрію» [14, с. 85].

Незадоволене своїм шлюбом пожуржжя, часто відчуває сірість людського життя та його безглуздя. У, сповненому примарами нереалізованих батьківських бажань, житті, дитина знаходить спосіб примирити їх один з одним та із власним життям. Тому можна говорити про визначальний вплив родинних настанов та рольової поведінки батьків на формування соціальних сімейних настанов дитині та її ролі.

С. Соловейчиком окреслено три найбільш поширені моделі неправильного підходу до виховання дітей у родині: «правила руху», «сад – город» та «батіг і пряник».

Відповідно до моделі «правила руху» батьки будують виховання за аналогією із засвоєнням правил вуличного руху. Вони вважають, що дитина повинна завчити комплекс правил, щоб потім у житті ними керуватись, дотримуючись приписів. Застосування моделі «правила руху» регламентує поведінку дітей, але не сприяє їхньому розвитку, може погано вплинути на формування особистості, шкодить, коли дитина потрапляє в неординарну ситуацію, неадекватну засвоєним правилам.

Модель виховного процесу «сад-город» побудована на впевненості батьків щодо поводження з дитиною як із рослинами на городі: прополювати бур'ян – недоліки в характері, або як із деревом: прищеплювати їй окремі позитивні якості. Дорослі не намагаються, використовуючи таку модель, зрозуміти, звідки в дитини з'явилися певні недоліки. Наказуючи дитині «так не роби», «я тобі забороняю так поводитися» тощо батьки вважають це достатнім, щоб викоринити в

дитині якості, що їм не до вподоби. А фрази «ти маєш нам допомагати, бути працьовитим», вважають причиною розквіту в характері дитини кола позитивних рис.

Сутність моделі «батіг і пряник» розкривається у тому, що дитина одержує «пряник» у разі схвалення батьками і застосовується «батіг» у разі несхвальних вчинків. У більшості випадків застосування того чи іншого засобу нічим не підкріплюється, а здійснюється за бажання батьків, що вказує на те, що батькам варто встановлювати взаємини, що сприятимуть гармонізації стосунків із дитиною [40, с.85-86].

Кожен з членів родини в однодітній сім'ї виконує певну роль, яка задана позицією особистості в системі суспільних або міжособистісних відносин.

Крізь призму однодітної сім'ї, розглянемо рольові структури, де дитина може виконувати такі ролі:

➤ «невиправний» або «бешкетник» - дана роль характеризується проекцією на дитину власних небажаних якостей батьків, які батьки маючи у собі, не визнають у власної дитини. Це може бути агресивність, неохайність, схильність до чогось. Такі батьки, борючись з негативними рисами своєї дитини, або караючи її, часто впевнені, що це не допоможе, оскільки у дитини така вдача [20].

➤ «цап-відбувайло» - дана роль характеризується незадоволенням подружжя один одним, не терпить заперечень з боку інших членів родини, коли хтось із подружжя займає авторитарну позицію. Для цієї ролі основним є механізм заміщення, коли негативні емоції виплескують на дитину, бо саме вона не в змозі дати відсіч.

➤ «член військового союзу» - спостерігається тоді, коли подружжя не мають планів на майбутнє, неминуче виникає міжособистісне напруження, відсутнє відчуття спільності, коли подружжя бачить один в одному перешкоду в реалізації власного образу ідеальної сім'ї.

➤ «дитина-об'єднуюча ланка» - роль, котра спостерігається, коли між батьками відбувається конфлікт або сварка, що часто не стосується дітей. Під час таких сварок, навіть не розуміючи, дитина допомагає батькам відчувати спільність та позбутися емоційного напруження, знаходить способи зменшення психологічного дискомфорту [20].

1.3. Основні причини орієнтації сучасних сімей на одnodітність

Розподіл домогосподарств за кількістю дітей у їх складі зазнав істотних змін. Найпоширенішим типом домогосподарств з дітьми віком до 18 років, за результатами досліджень, є одnodітні сім'ї. Порівняльний аналіз даних щодо кількості сімей, які виховують одну дитину, з року в рік збільшується. Науковці зазначають, що сімейна структура змінюється відповідно до змін та потреб суспільства, а поширення нуклеарних сімей пов'язано з індустріалізацією суспільства та мобільним способом життя. Зниження кількості дітей у родинах пов'язано із економічними негараздами, поширенням розлучуваності, безшлюбністю народжуваності, бажанням досягти високого матеріального рівня, невпевненістю у майбутньому, емансипацією жінок [49, с. 25-26].

Основні причини орієнтації сучасних сімей на одnodітність:

Економічні причини пов'язані з матеріально-фінансовими труднощами сім'ї, що впливають на неможливість забезпечити належне утримання і розвиток не тільки трьох, а нерідко навіть одного або двох дітей.

На думку Б.Бреєва, невдалий вибір моделі перебудови економіки спричинив зменшення доходів населення, дестабілізацію економічної ситуації, що вплинуло на впевненість у майбутньому і відкладання народження не лише другої і третьої, але навіть єдиної дитини.

Вивчаючи репродуктивні орієнтації студентської молоді, Т. Долбик-Воробець, вказує що саме фінансові труднощі орієнтують молоде подружжя на бездітність і одностітність.

На думку Е.Бабосова, молодих жінок відмовлятися від народження чергової дитини змушує: незадовільні житлові умови, економічна нестабільність, труднощі поєднання роботи з вихованням дитини [26, с. 227-229].

Проблеми медичного характеру, особливо жінок, відображаються на народжуваності, а з віком збільшується рівень посилянь на здоров'я як на причину відмови від народження дітей.

Трансформація родинних цінностей виражається в зменшенні потреби в дітях.

На думку науковця В. Медкова, рівень народжуваності та економічний добробут не пов'язані між собою; причиною зниження народжуваності в Україні вважає зменшення самої потреби в дітях. Він пов'язує цей факт «із зміщенням ціннісних акцентів на користь позбавлення особистості від будь-яких обов'язків, які обмежують її самореалізацію, з егоїстичним прагненням батьків «пожити для себе» [44].

О. Здравомислова вважає, що у шкалі цінностей жінок цінність самореалізації стоїть вище за родину та дітей. Активне включення жінок у трудову діяльність, надмірне навантаження на жінку вдома і на виробництві, загострення конкуренції на ринку робочої сили не сприяють зростанню народжуваності [44].

Ціннісні зміни в сфері репродуктивної поведінки та зміни соціально-економічного характеру відбулися у репродуктивній поведінці молодих сімей і реалізації їх репродуктивних установок.

Проведені соціологічні опитування дітей і підлітків показали, що ідеальним числом дітей вони вважають двох, що в середньому становить 1,8 дитини на сім'ю. Якщо ж зробити поправку те що, що 1/5 частина з

усіх сімей безплідна, частина не зможе реалізувати свої репродуктивні можливості через брак партнера, можна зробити дуже несприятливий прогноз в відношенні народжуваності [44].

Поліпшення матеріальних умов життя, як вказують соціологічні дослідження, підвищує можливості реалізації потреби в дітях. Поліпшення умов життя відкриває нові перспективи і активність, спрямовану на реалізацію потреб даної сім'ї. Якщо серед них є потреба в дітях, то вона реалізується. За відсутності потреби у дітях поліпшення матеріальних умов буде використано для задоволення інших запитів. Саме тому, не підкріплена значним підвищенням цінності дітей економічна допомога сім'ї, не дає очікуваного результату.

Зростання рівня освіченості батьків. Дослідник Р. Резерфорд простежив опосередкований негативний зв'язок між інтелектом і фертильністю батьків, пояснив його тим, що інтелектуально розвиненіші люди прагнуть досягти вищого рівня освіти. Освіченість батьків впливає на бажання тривалого та якісного навчання їх дітей, відповідно до чого, вартість утримання дітей збільшується, а їх народжуваність зменшується. Освічені батьки також мають більше інтересів поза сімейними турботами, вони краще обізнані в питаннях контрацепції та планування народжуваності [8, с. 68–71].

Підвищення сексуальної культури населення насамперед пов'язане з активним використанням контрацептивів [44].

Усі чинники, котрі мають вплив на демографічну ситуацію в українському суспільстві, можна об'єднати у дві групи:

1. Соціально-психологічні чинники (матеріальні труднощі, принципова позиція, бажання зробити кар'єру, підвищення самостійності жінки, сімейна традиція тощо).
2. Традиційні чинники (розлучення до народження другої дитини, фізіологічна нездатність сім'ї до продовження роду тощо) [57].

До педагогічних проблем, з якими стикається одnodітна родина, відносять: недооцінку дитячого віку в розвитку особистості, відсутність єдиної стратегії виховання дитини, нерозуміння дитячого віку в самоцінності та унікальності, особистісну поведінку батьків, недостатню готовність молодих батьків до виконання виховної функції, обмежені можливості батьків у користуванні методами виховання дітей, що пов'язано із рівнем сформованості педагогічної культури батьків, через що постає проблема його підвищення [26].

РОЗДІЛ 2

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОДНОДІТНОЮ СІМ'ЄЮ

2.1. Однодітна сім'я як середовище соціального виховання

Соціальна цінність сім'ї у вихованні та розвитку особистості дитини набуває все більшої актуальності, адже саме родина являє собою необхідний життєвий осередок, який захищає індивіда від деструктивного сьогодення та породжує виконувати соціальні функції. Така суперечливість впливає на появу проблем у сімейному вихованні.

Через те, що функціональні параметри однодітної сім'ї суттєво змінені, вона має більші проблеми у вихованні ніж інші типи сімей.

За даними вибіркового дослідження 2011-2015 років саме однодітна сім'я є найбільш поширеною (71,2 %) в нашій державі [30, с. 37- 41].

Науковці, зокрема соціальні психологи, розглядають сім'ю, як «форму спілкування людей, яка складається з поєднаних шлюбом чоловіка та жінки, їх дітей (власних чи усиновлених), а також у деяких випадках, з інших осіб, пов'язаних родинним зв'язком» [66]. Сім'я, на думку філософів – «соціальний інститут виховання, вона характеризується сукупністю соціальних норм, санкцій та зразків поведінки, що регламентують взаєностосунки між подружжям, батьками, дітьми та іншими» [40].

Сім'я, з точки зору соціології – «спільність людей, яка заснована на єдиній загальносімейній діяльності, які пов'язані між собою подружніми, батьківськими та родинними зв'язками» [50, с. 98-104].

Історично українська сім'я завжди була багатодітною, тому однодітні родини в українській народній педагогіці мали свої особливості, згадки про які відбилися у народному фольклорі: «З одинака – драб або забіяка», «Одинак – як не злодій, то лайдак». Недовіра до дитини, яка зростала одинаком, доповнювалася

побажаннями багатодітності: «Дай тобі, Боже, стільки синків, як на зрубі пеньків», «Наш мізинчик уже гуде, поки другий буде». Хоча однодітні сім'ї мали також і переваги, зокрема звільнення від військової повинності, що вказувало на те, що суспільство прагнуло до адекватної репродуктивності [26].

За радянських часів виникали нові теорії і методи в родинній педагогіці.

А. Макаренко присвятив багато уваги проблемі однодітної сім'ї та її виховним можливостям. Він вважав, взаємини в однодітній сім'ї необхідно будувати так, щоб дитина не помічала зайвої уваги до себе. Виконуючи ці установки можна уникнути дитячого егоїзму та споживацького відношення. Але в більшості випадків, на його думку, цього не вдається зробити, навіть якщо батьки спостережливо ставляться до виховання дитини. Тому, А. Макаренко є прихильником більш радикального, але, на його думку, і більш надійного способу вирішення цієї проблеми - взяти у свою сім'ю чужу дитину, яка врятує родину від небезпечного крену [37].

На думку грузинського педагога Ш. Амонашвілі, одна дитина в сім'ї переходить всі грані педагогічної доцільності через перебільшену турботу батьків - всі члени родини будуть пропонувати дитині свої послуги, кожний по своєму розбещувати, що для неї це стане нормальним, але у школі обов'язково виникатимуть проблеми [1, с. 22].

Надмірна турбота до дитини переходить в безтурботність, а не взаємну чуйність; надмірний достаток матеріальних благ виробляє неповагу до людської праці; надмірна поступливість розвиває в дитині слабохарактерність та безвідповідальність; навіювання дитині у тому, що вона є радістю сім'ї, виховує зазнайство і самовдоволеність [1, с.22]. Сім'я в якій виховується двоє, троє чи навіть більше дітей, усі вище згадане проблеми регулює самостійно, бо батьківська любов і турбота діляться на всіх порівно.

Початок 90-х років ХХ ст. зумовив поглиблення демографічної кризи, народжуваність дітей знизилася що впливає на відтворення населення держави. Цей період характеризувався масовою малодітністю та одnodітністю сімей; дестабілізуючим впливом пияцтва та алкоголізму, скороченням міжсімейних контактів, зростанням кількості розлучень.

Сучасна сім'я відрізняється змінами в емоційно-психологічній функції - дитину вважають однією з головних цінностей життя, а тому відносини батьки-діти суттєво змінилися. І це впливає на появу проблем у спілкуванні та вихованні. Серед таких проблем можна виділити наступні: 1) багато одnodітних родин є багатопокілінними; 2) зберігання традиційного поділу "чоловічої" і "жіночої" праці в більшості сімей (крім сіл і маленьких міст) зведений до мінімуму; 3) відносини подружжя часто підвищують рівень очікування по відношенню один до одного й до дитини зокрема; 4) діти доволі рано отримують статус у сім'ї, що дозволяє їм поводитися по-дорослому.

Проблема одnodітності у сім'ї є не тільки проблемою виховання. Саме в такого типу родині переплітаються проблеми економічного, соціального, морального порядку.

Орієнтація на родину з однією дитиною та малою кількістю дітей щороку неухильно зростає. На думку педагогів, виховання єдиної дитини пов'язане з труднощами, зокрема формування альтруїзму, поваги до чужих почуттів та потреб, уміння рахуватися з оточенням [47].

Сьогодні відтворення населення України перебуває під загрозою – адже у середньому на двох батьків не приходять навіть дві дитини. З кожним роком дітей стає все менше, а людей похилого віку - все більше. Як зазначають дослідники, проблема одnodітності у сім'ї також пов'язана із проблемою статевого виховання юнацтва.

Однорідна сім'я, на жаль, стає в сучасному суспільстві явищем реальним і закономірним. Такими ж мають стати й технології, котрі спрямовані на поліпшення виховного потенціалу однорідної сім'ї.

2.2. Труднощі сімейного виховання єдиної дитини

Рівень взаєморозуміння між батьками та дітьми формує особливості стосунків між ними та специфічний стиль спілкування. Ті батьки, які будують стосунки з дитиною на довірі й повазі - формують дружній стиль спілкування, що ґрунтується на пораді, доброму гуморі, який розвиває у дітей максимальну самостійність і доброзичливість та сприяє формуванню у дітей почуття власної гідності.

У тих батьків, котрі вважають, що дітей не обов'язково переконувати у правомірності своїх вимог складається командний стиль спілкування, котрий проявляється у вимогах безумовної слухняності, в залякуванні, надмірній різкості та формує у дитини скритність, жорстокість, безініціативність, низьку самооцінку [36, с.300-312].

У родині формується не тільки особистість дитини, але й батьків. Особистість дорослої людини збагачується вихованням дитини, що підсилює їх соціальний досвід. Найчастіше це несвідомо відбувається у батьків, але останнім часом зустрічаються батьки, які свідомо виховують і себе також. На жаль, така позиція батьків не є популярною, незважаючи на те, що вона заслуговує найпильнішої уваги [9, с.68-73].

Батьки у житті кожної людини відіграють значущу та відповідальну роль - показують зразки поведінки, знайомлять із навколишнім світом. Завдяки позитивним емоційним зв'язкам батьків з дитиною, вона прагне бути схожою на матір і батька. Коли батьки розуміють, що від них залежить формування особистості дитини, то всі свої вчинки та дії спрямовують на формування у дитини тих якостей, які вони хочуть їй передати [63, с. 25-26].

Сім'я була й буде найголовнішим інститутом виховання, що відповідає не тільки за соціальне відтворення населення, а й за створення певного способу його життя.

Г. Батіщева виділяє три фактори, котрі впливають на особистість дитини в одnodітній сім'ї:

Перший - мікросередовище сім'ї, у якому дітям прищеплюють соціальні цінності і ролі, здійснюють введення їх у складнощі і суперечності сучасного світу.

Другий - внутрішньосімейна та позасімейна діяльність, якою є переважно побутова праця, яка є чинником соціалізації людини та залучення до майбутньої життєдіяльності. Ця група факторів дуже ослабла в містах, де діти зазвичай не мають домашніх обов'язків, але зберігає своє значення на селі [4, с.102-104].

Третій - сімейне виховання - комплекс цілеспрямованих педагогічних впливів.

А.Макаренко був впевнений, що виховання єдиної дитини важче, ніж виховання кількох дітей. Саме тому він радив, що навіть у скрутні часи, коли сім'я зазнає матеріальних труднощів, не слід обмежуватися однією дитиною. Піклування батька та матері у випадках єдиної дитини, яка часто стає центром родини, як правило, перевищує корисну норму і має певну нервозність.

Дуже часто єдина стає справжнім деспотом у родині, що спричинене розумінням власної винятковості через те, що батькам важко загальмувати любов до неї та свої турботи, і мимоволі виховують егоїста [51, с.12-14].

Проаналізувавши наукову літературу та джерела, можна виділити наступні актуальні проблеми формування особистості в одnodітних сім'ях:

1. Через відсутність хвилювань, пов'язаних із суперництвом братів/сестер єдина дитина емоційно стійкіша, ніж інші діти [21, с.48].

2. Для придбання психічної рівноваги єдиній дитині приходится переборювати більше труднощів, чим звичайно.

3. Батьки єдиної дитини, звичайно балують її надмірною увагою тому, що вона у них одна, у той час як насправді вона всього лише перша. Але є й інші підстави: деяких батьків лякає відповідальність, інших - що народження другої дитини позначиться на матеріальному становищі, треті - просто не люблять хлопців/дівчат і їм цілком достатньо одного сина чи однієї доньки [16, с.40-48].

Єдиній дитині часто нав'язують роль зразкової дитини, батьки будують честолюбні плани на майбутнє. Вона повинна бути чемною, виразно читати вірші, бути чепурною і виділятися серед інших дітей. Таке відношення небезпечне тим, що дитина перетвориться в несамостійну, розпещену, невпевнену в собі особистість.

Через надмірну увагу в одnodітній родині, психічний розвиток дитини неминуче сповільнюється. Дитина коли-небудь зіткнеться з серйозними труднощами і розчаруваннями, коли опиниться поза родиною, через те, що вона очікуватиме від інших людей уваги, до якої звикла у будинку батьків [43, с. 25-30]. Спілкування з людьми для такої дитини може виявитися набагато складнішим, ніж для інших дітей. Вона може спочатку усамітнюватися, а потім і взагалі замкнутися у собі. Їй доволі важко дається спілкування з іншими дітьми [42].

Проблем, що пов'язані з формуванням особистості дитини в одnodітній сім'ї можна уникнути, дотримуючись простого правила – ніякої винятковості щодо дитини.

2.3. Технології соціальної роботи з одnodітною сім'єю

Формування ціннісних орієнтацій та ідеалів виховання дітей у родині є тривалим динамічним процесом, що зумовлюється соціально-економічними умовами, які впливають на загальний рівень життя

уміння виживати в сучасних реаліях і зберігати свою духовну й культурну самобутність, розвивати духовну стійкість тощо. Ціннісні орієнтації та ідеали одно дітної сім'ї не є чимось незмінним.

Сучасні умови існування висувають завдання різного ступеня складності як перед людиною, так і суспільством в цілому. Організація людської діяльності з метою досягнення максимально можливого результату з мінімальними витратами є важливою умовою ефективного рішення, що може функціонувати лише завдяки впровадженню технологій.

Розглянемо основні технології соціальної роботи з сім'єю, у тому числі й однодітною:

Сімейна терапія полягає в проведенні бесіди з членами родини або групової бесіди з кількома родинами, які мають подібні проблеми. Сімейна проблема має діагностико-терапевтичне значення, при якому усвідомлене змушує переглянути членів родини свою поведінку, допомогти подолати бар'єр й створити можливість для позитивного її вирішення.

Сімейна психопрофілактика полягає в розробці та регулярному виконанні засобів, котрі покликані допомогти зняти психічне напруження в сім'ї. Основна робота лягає на подружжя, але допомога з боку соціального працівника їм необхідна. Соціальний працівник може залучати певних спеціалістів до роботи із сім'єю (сексолога, психолога тощо) у разі потреби [9].

Метою надання соціальної допомоги сім'ї є зберігання сім'ї як соціального інституту в цілому та кожної конкретної сім'ї, що потребують підтримки. Діяльність та робота соціального працівника у такому випадку буде спрямована на підтримку стабільності сім'ї, а також на соціальний розвиток сім'ї та її членів.

Сімейне консультування охоплює проблеми стосунків між подружжям, між ними та їхніми батьками, дитиною і батьками.

Консультування можуть потребувати проблеми шкільної успішності та виховання дитини, яка має вади в психофізіологічному розвитку. Консультування виходить із уявлення, що в процесі консультант може актуалізувати у людини додаткові психологічні сили і здібності, які допоможуть йому відшукати нові можливості виходу з складної життєвої ситуації [41].

Соціально-педагогічна робота з сім'єю реалізується засобами та методами, за допомогою яких держава створює умови для захисту родини, якщо вона цього потребує та забезпечення її життєдіяльності.

Україна сьогодні реалізує такі напрями сімейної політики: забезпечення розумового й фізично здорового покоління, зниження рівня розлучень; орієнтація на середньодітну сім'ю; стабілізація сім'ї; підвищення виховного потенціалу сім'ї; адаптація сім'ї до ринкових умов життя та підвищення престижу сім'ї та сімейних цінностей у масовій свідомості громадян [18].

Соціальний супровід сім'ї спрямований на підтримку життєдіяльності сім'ї, надання допомоги сім'ї з метою розв'язання різних проблем, формування здатності сім'ї самотужки долати свої труднощі.

«Соціальне інспектування – це складова соціального супроводу, що ставить за мету контроль соціального працівника за реалізацією в сім'ї прав її членів. А також виявлення випадків порушення умов, що цьому сприяють». Зазвичай інспектування здійснює соціальний працівник разом із дільничим інспектором поліції, представниками органів опіки і піклування, працівниками поліції у справах неповнолітніх [18].

«Соціальний патронаж – це форма найбільш тісної взаємодії із сім'єю, коли соціальний працівник знаходиться в її розпорядженні, проводить з членами сім'ї багато часу, дізнається інформацію її членів, що відбувається в сім'ї, здійснюючи вплив на сутність подій. Під час

здійснення патронажу можна використовувати різні види допомоги – матеріальну, освітню, психологічну. Залежно від типу клієнта і поставлених завдань, патронажі можуть бути одиничними чи регулярними. Працюючи з сім'єю патронаж може продовжуватися від 4 до 9 місяців, залежно від конкретних умов. Соціальний працівник одночасно може патрунувати не більше, ніж дві сім'ї» [53].

Головною метою патронажу сім'ї є створення сприятливого мікроклімату та зміцнення інституту сім'ї.

У роботі з батьками, які виховують одну дитину найкраще використовувати наступні форми роботи.

Батьківські читання - специфічна форма роботи з батьками, яка дозволяє батькам самостійно вивчати літературу з проблеми, підкріплюючи знання лекційним матеріалом педагогів. Така форма роботи допомагає батькам переглянути власне ставлення до дитини, переглянути свої методи виховання, познайомитися з прикладами виховання дітей в інших родинах.

Практикум є формою вироблення в батьків педагогічних умінь із виховання дітей, своєрідним тренуванням педагогічного мислення та ефективного рішення виникаючих педагогічних ситуацій. Практикум цікавий тим, що батьки можуть опрацьовувати ситуації, які можуть трапитися у школі або вдома, у колі родини, мають змогу тощо.

Батьківські вечори можна проводити у класі, де навчається дитини, у позакласній роботі у присутності дітей або без них. Вони передбачають спілкування з батьками друзів дитини, спогади про власне дитинство й дитинство своєї дитини тощо. Головне, батьки повинні чути одне одного та довіряти власній інтуїції.

Індивідуальні тематичні консультації. Батьки отримують інформацію – достовірну – про поведінку дитини у школі, її дії, вчинки, спілкування з однолітками та вчителями, учитель же – отримує від батьків відомості про дитину поза шкільним середовищем. При обміні

такою інформацією обидві сторони можуть дійти взаємної згоди в питанні конкретних форм батьківського сприяння.

Батьківські ринги часто проводяться у школах з метою утвердження батьків щодо методів виховання та зрозуміти правильність/неправильність своїх методів виховання дитини. Такі вечори дуже корисні й «дозволяють зняти будь-які закулісні розмови серед батьків про питання організації освітнього простору їхніх дітей, змісту навчального й виховного процесу» [58, с.164-171].

Лекції для батьків дозволяють проаналізувати батькам виховні явища, ситуації, їх перебіг, поведінку дитини, правила виховання в сім'ї тощо. Лекції повинні спиратися на досвід сімейного виховання та проводитися у формі невимушеної розмови, діалогу зацікавлених однодумців. Тематику лекцій потрібно підбирати так, щоб вона була цікавою для батьків.

Рольові ігри дозволяють програти кілька варіантів (позитивних і негативних) поведінки та шляхом спільного обговорення вибрати оптимальний для даної ситуації варіант дій.

Конференція як форма педагогічної освіти батьків передбачає поглиблення, розширення та закріплення знань про виховання дітей. Конференції можуть бути теоретичними, конференції матерів, з обміну досвідом, читацькими, науково-практичними, конференції батьків. «Теми конференцій повинні бути конкретними, наприклад: «Гра в житті дитини», «Моральне виховання молодшого школяра у родині» тощо. На конференції слово повинно надаватися всім бажаючим батькам» [60, с.65-68].

Педагогічна дискусія дозволяє обговорити поставлені батьками проблеми, неупереджено проаналізувати явища, користуючись навичками та досвідом. Темою диспутів часто часто бувають спірні питання, наприклад: «Приватна школа - «за» і «проти»», «Вибір професії - чия ця справа?».

Відвідування родин передбачає знайомство з умовами життя учня. Педагог дізнається про характер дитини, інтереси та схильності, про ставлення до батьків, повідомляє батькам про успіхи їхньої дитини, надає поради тощо [31, с.156-164].

Серед форм роботи з батьками виділяють і нетрадиційні форми. До нетрадиційних форм співпраці з батьками можна віднести такі:

"Батьківська пошта" допомагає членам родини, зокрема батькам написати листа щодо методів виховання дитини, або за допомогою того ж листа звернутися за порадою до відповідного фахівця тощо.

"Батьківські скриньки" дозволяють батькам анонімно звернутися до любого з фахівців дошкільного/шкільного закладу з актуальними питаннями, а працівникам ЗНЗ вчасно та професійно підготувати відповідь на запит або тематичну консультацію чи семінар.

"Телефон довіри" допомагає анонімно звернутися по допомогу у вирішенні значимих для батьків питань чи проблем або, навіть, попередити педагогів про поведінку чи вчинки дітей.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ ПРИЧИН ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНИХ СІМЕЙ НА ОДНОДІТНІСТЬ

3.1. Розробка програми та інструментарію для емпіричного дослідження причин орієнтації сучасних сімей на одnodітність

Традиційно українська сім'я була багатодітною, але сьогодні тяжіє до одnodітної моделі, основною причиною цих змін є сформований у суспільстві стереотип щодо прямого зв'язку між умовами життя і кількістю дітей, а також погіршення умов життєдіяльності українських родин: соціально-економічних, побутових, психолого-педагогічних та брак високих моральних цінностей, зниження батьківської відповідальності.

Зростання кількості одnodітних сімей є не лише наслідком, а й причиною майбутніх економічних і соціальних криз. Демографічна криза веде згасання суспільства, тому що чим чисельніша перевага молоді генерції, тим глобальніші перетворення в суспільстві.

Скорочення кількості дітей в сім'ї призводить до якісної зміни самої системи сімейних цінностей та соціальних ролей.

З метою дослідження причин орієнтації сучасних сімей на одnodітність, нами було розроблено програму емпіричного дослідження та інструментації для його проведення – анкету [Додаток А].

Програма емпіричного дослідження на тему: «Причини орієнтації сучасних сімей на одnodітність»

Актуальність дослідження. Складні соціально-економічні та соціально-політичні умови, які переживає Україна в останні роки, стали наслідком ряду криз, найглибшою з яких є демографічна. У порівнянні з

іншими країнами, в Україні спостерігається складна демографічна ситуація, причинами якої стали збільшення смертності (зокрема, людей працездатного віку), погіршення екологічної ситуації та посилення міграційних рухів. Але одна з найважливіших причин демографічної кризи – падіння рівня народжуваності в Україні.

Демографічна криза, якщо її не вирішувати, приведе до згасання суспільства через те, що перетворення у суспільстві залежать від кількості молодого покоління, яке впливатиме на ці перетворення.

Проблемна ситуація. Історично українська сім'я, яка була багатодітною, сьогодні схиляється до одnodітності через сформований у суспільстві стереотип щодо прямого зв'язку між умовами життя і кількістю дітей, між соціально-економічними, побутовими, психолого-педагогічними умовами життя та кількістю дітей, між батьківською відповідальністю та кількістю дітей.

Скорочення народжуваності та зростання кількості одnodітних сімей є не лише наслідком, а й причиною майбутніх економічних і соціальних криз. Вже зараз на одного пенсіонера припадає 2,5 працюючих.

Скорочення кількості дітей в сім'ї призводить до зміни соціальних ролей у родині і, навіть, до трансформації її цінностей: зникають ролі братів/сестер, знижується згуртованість дітей і батьків. У сім'ях з однією дитиною сповільнюється процес дорослішання дитини.

Таким чином, особливе місце серед проблем сімейного виховання займає одnodітна сім'я, оскільки її функціональні параметри на сучасному етапі розвитку суспільства суттєво змінені.

Об'єкт: сучасні одnodітні сім'ї.

Предмет: причини орієнтації сучасних сімей на одnodітність.

Мета: виявити основні причини орієнтації сучасних сімей на одnodітність.

Дана мета конкретизується у вирішенні таких завдань:

- дослідити рівень освіти та соціальний статус сучасних однодітних сімей;
- проаналізувати подружній стаж сучасних однодітних сімей;
- простежити трансформацію бажання батьків мати певну кількість дітей до та після шлюбу;
- виявити основні причини орієнтації сучасних сімей на однодітність;
- виявити умови, за яких батьки наважилися на народження більш ніж однієї дитини;
- дослідити думку батьків щодо переваг та недоліків однодітної сім'ї.

Гіпотези базуються на припущенні, що:

- чим вищий рівень освіченості батьків, тим більша схильність їх до народження однієї дитини;
- соціальний статус батьків та матеріальне становище родини є першочерговою причиною орієнтації сучасних сімей на однодітність;
- сподівання мати певну кількість дітей до оформлення шлюбу та реальна їх кількість після - часто не співпадають;
- основними умовами, за яких батьки погодились би народити другу/третю дитину є постійна державна підтримка, повторний шлюб та достатнє матеріальне забезпечення;
- серед переваг однодітної сім'ї є можливість повністю забезпечити дитину усім необхідним (модно вдягти, забезпечити добрим харчуванням, купити модні речі та розвагами, надати гарну престижну освіту тощо), окрім дитини у батьків вистачає часу один на одного; менші матеріальні витрати на потреби дитини тощо;
- до недоліків сучасної однодітної сім'ї відносяться: потреба дитини у спілкуванні з братами/сестрами, бажання батьків / одного з батьків мати дитину іншої статі, формування у дитини егоїстичних /споживацьких нахилів тощо.

Інтерпретація та уточнення основних понять.

Сім'я - 1) «соціальна група, що складається з поєднаних шлюбом чоловіка і жінки, їх дітей (власних або всиновлених), інших осіб, пов'язаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів»[44]; 2) «Сім'я є первинним та основним осередком суспільства, головний інститут суспільства. У свою чергу інститут сім'ї включає безліч більш приватних інститутів, а саме: інститут шлюбу, інститут споріднення, інститут материнства і батьківства, інститут власності, інститут соціального захисту дитинства і опіки та інші» [61].

Ододітна сім'я – «мала соціальна група, члени якої пов'язані кровно-родинними зв'язками, ведуть спільний спосіб життя, виховують одну здорову дитину і проживають окремо від старшого покоління»[34].

Шлюб – «1) це добровільний, рівноправний союз між жінкою і чоловіком, спрямований на створення сім'ї; 2) суспільновизнаний і санкціонований юридично, чи звичаєвим правом союз, який має на меті створення сім'ї, її легалізацію в суспільстві; 3) інститут, який регулює відносини між чоловіком та жінкою» [42]. Саме шлюб в людському суспільстві вважається єдиноприйнятною, соціально схваленою та закріпленою законом формою; 4) це таїнство, в якому, при вільному перед священником і Церквою складенні обітниць нареченим і нареченою взаємної подружньої вірності, благословляється їх подружній зв'язок, як образ зв'язку Христа з Церквою, і спрошується для них благодать чистого однодумства, для благословенного народження і християнського виховання дітей.

Подружній стаж – тривалість перебування у шлюбних відносинах на правах подружжя.

Дитина – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше, до досягнення 14 років дитину вважають малолітньою (такі особи мають часткову цивільну дієздатність), від 14 до досягнення 18

років дитину вважають неповнолітньою (мають неповну цивільну дієздатність)» [29].

Методи дослідження: анкетне опитування

З метою визначення причин орієнтації сучасних сімей на одностатевість, нами було розроблено інструментарій для емпіричного збору даних – анкету емпіричного дослідження [Додаток А].

3.2.Основні причини одностатевості сучасних сімей: результати опитування

З метою виявлення основних причин одностатевості багатьох сучасних українських сімей, нами було проведено емпіричне дослідження методом анкетного опитування з елементами інтерв'ювання.

Опитування було проведено протягом листопада-січня 2019 року та серпня-вересня 2020 року у м.Херсоні. Респондентами виступили 66 осіб – батьки, які виховують одну дитину.

Серед опитаних 33 чоловіки та 33 жінки, які виховують одну дитину. Серед опитаних тільки 7 подружніх пар, інші респонденти не пов'язані між собою шлюбом та спільним проживанням, що дає можливість отримання індивідуальних поглядів та якісних результатів.

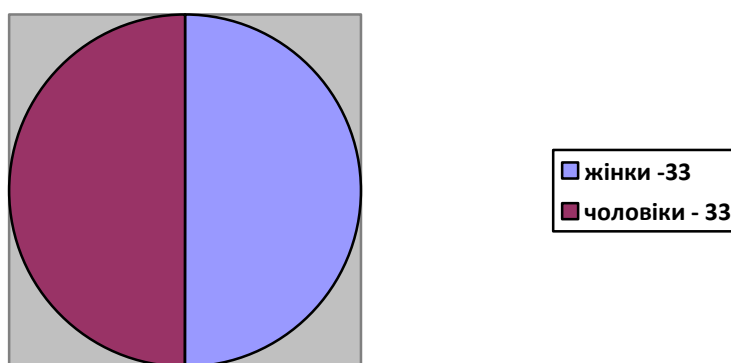

Рис.3.1. Стать респондентів

Вік респондентів – від 18 років і вище (див.рис.3.2).

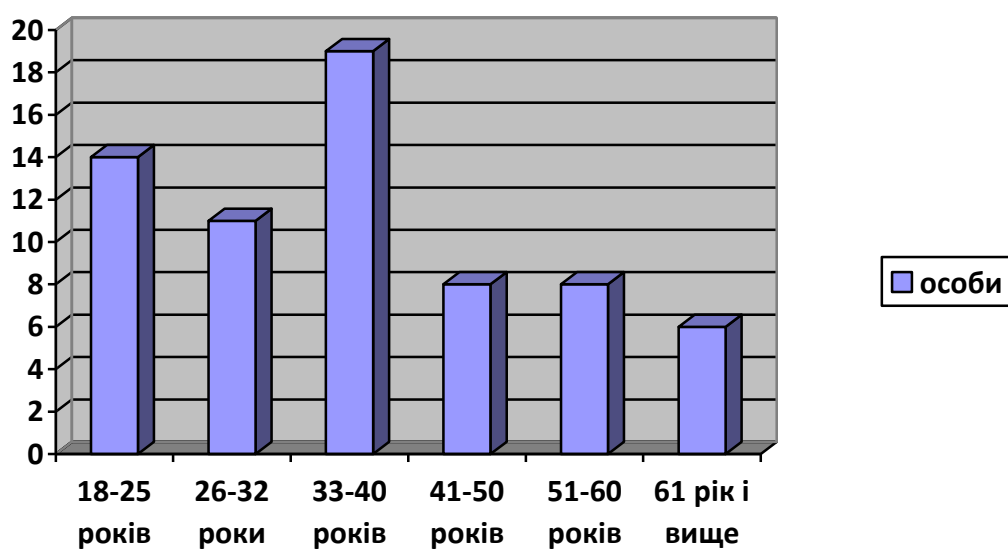

Рис.3.2. Розподіл респондентів за віком.

Серед опитаних спостерігається різний рівень освіти та соціального статусу. Зокрема, одружених респондентів з усіх опитаних – 28 осіб, 13 осіб проживають у незареєстрованому шлюбі, 14-розведені та 11 осіб на зараз неодружені (див.рис.3.3).

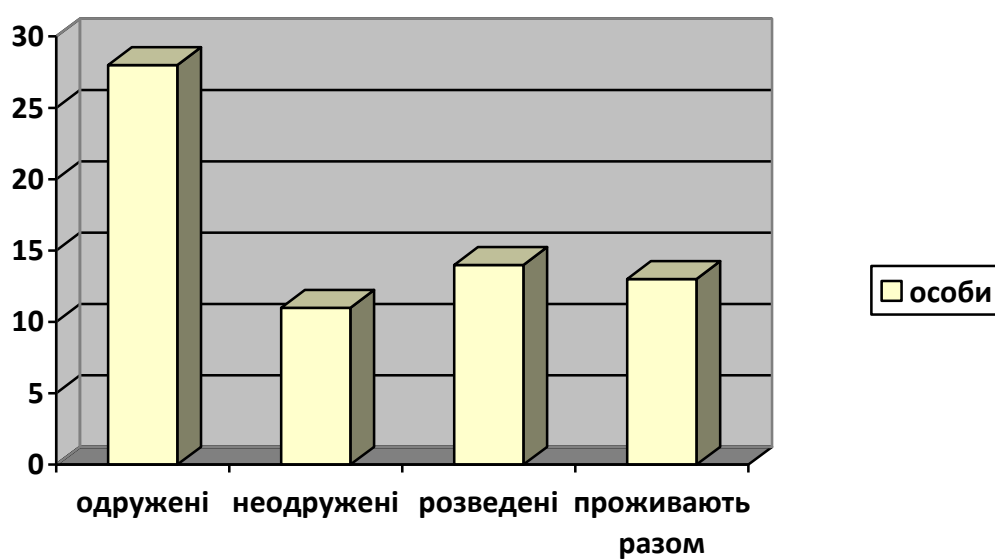

Рис.3.3. Соціальний статус респондентів

Щодо наявності освіти, респонденти надали такі відповіді: повну вищу освіту мають 23 особи з числа опитаних, середня спеціальна наявна у 24 осіб, перший ступінь вищої освіти отримали 15 респондентів, а у 4 – середня загальна освіта (див.рис.3.4).

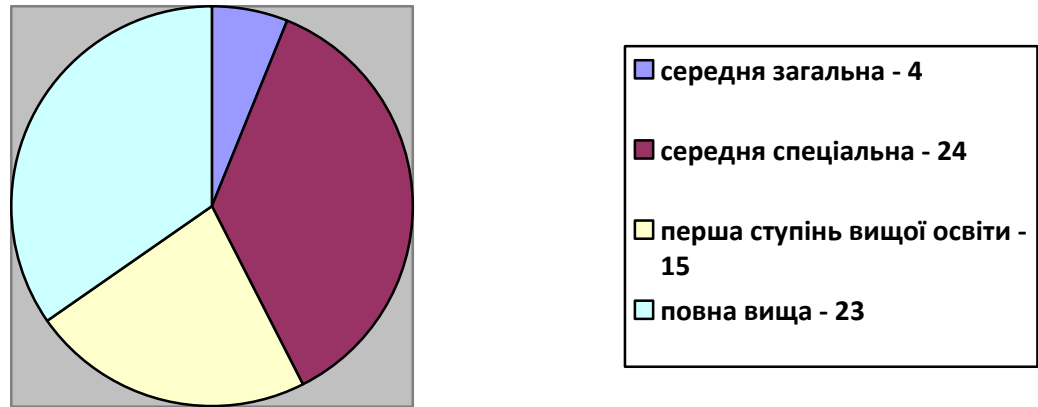

Рис.3.4. Рівень освіти респондентів

У питанні щодо оцінювання власного матеріального становища, респонденти надали наступну інформацію: бідними себе вважають 15 з 66 опитаних, багатими – з респондентів, середнє матеріальне становище, на думку самих опитаних, наявне у 37 осіб, а заможними себе вважають – 11. Графічно відповіді зафіксовано на рис.3.5.

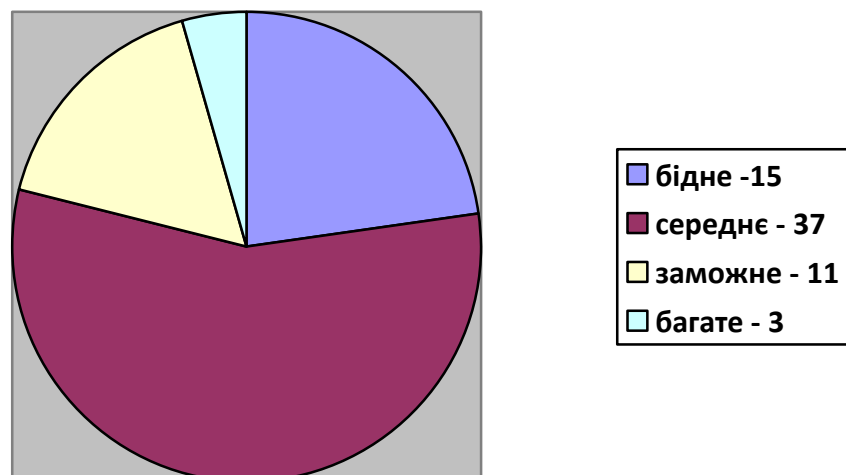

Рис.3.5. Матеріальне становище сімей респондентів

Питання відносно подружнього стажу у деяких респондентів викликало здивування, бо деякі з них декілька разів були одружені і цікавилися, чи потрібно сумірувати досвід подружнього життя. Але питання передбачало у змісті тільки подружній стаж останнього спільного проживання або останнього шлюбу. Відповіді респондентів на дане питання можна побачити на рис.3.6.

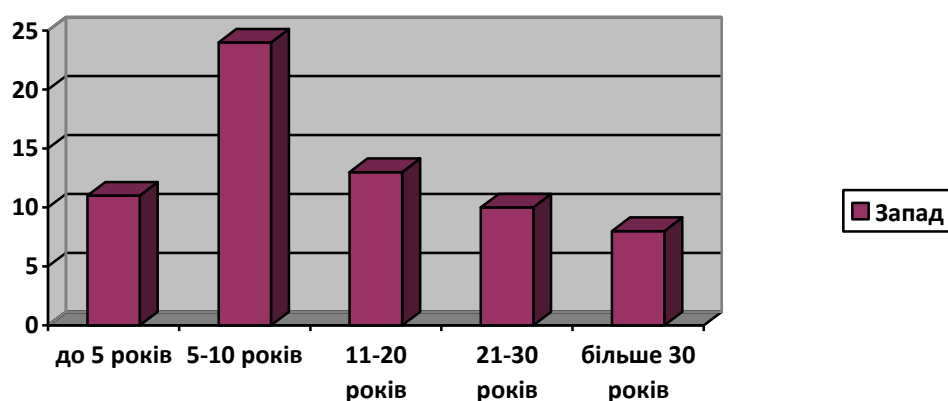

Рис.3.6. Подружній стаж / стаж спільного проживання

На питання щодо наявності у респондентів дітей, більшість з них відповідали із посмішкою. У більшості, зокрема 54 опитаних осіб, діти є, у 12 респондентів дітей немає. Також від першого шлюбу діти є у 14 осіб та 18 респондентів зауважили, що у їх половинки є діти від попереднього шлюбу – 18 осіб.

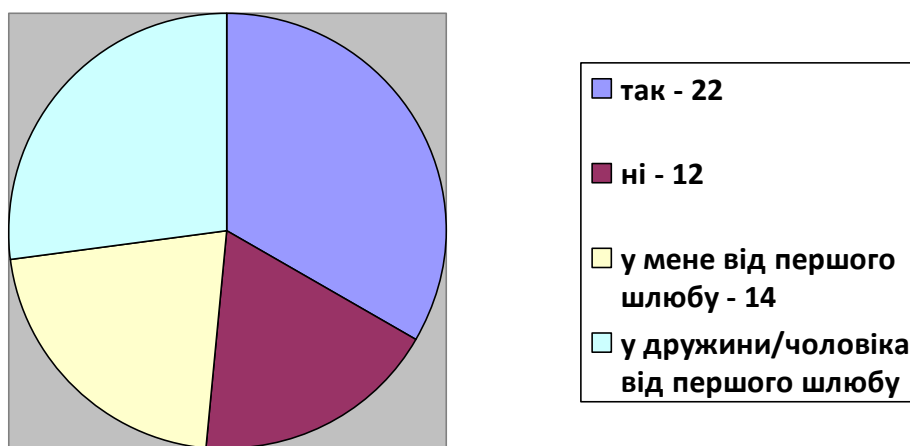

Рис.3.7. Наявність дітей

Питання про колишні мрії, а саме про скількох дітей мріяли учасники опитування, викликало напруження та зусилля згадати (див.рис.3.8).

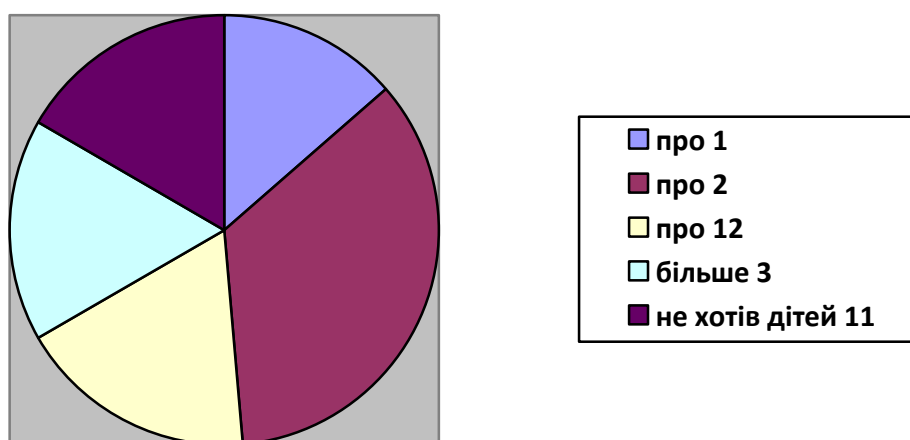

Рис.3.8. Про скількох дітей ви мріяли до шлюбу?

Також у ході анкетного опитування нами було поставлено питання щодо причин орієнтації респондентів на народження та виховання однієї дитини. Основною причиною було названо проблему матеріального та фінансового забезпечення, а найменш актуальною причиною респонденти назвали проблеми із здоров'ям одного із подружжя,

принциповість та те, що саме від цієї людини, з якою вони на даний момент проживають, вони дітей не хочуть (див.рис.3.9).

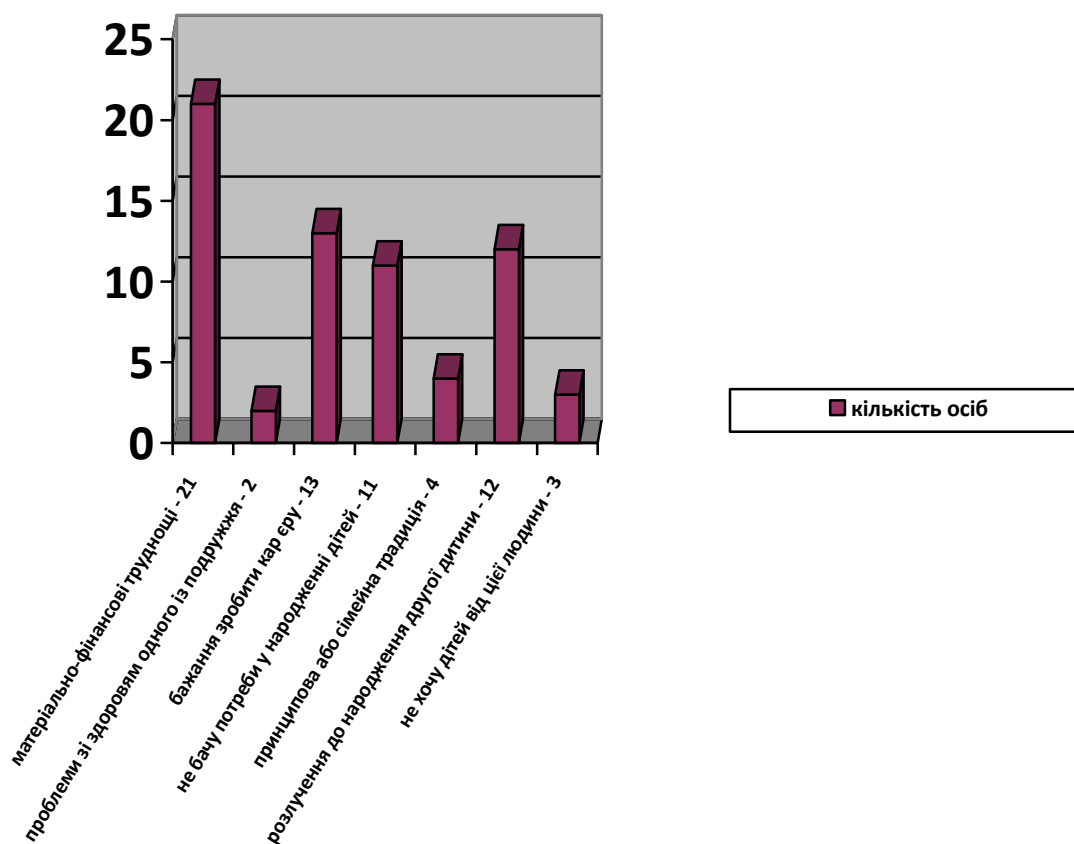

Рис.3.9. Причини орієнтації респондентів на народження та виховання однієї дитини

На питання «Якщо причини орієнтації на одну дитину були б усунені, наважилися б ви на народження другої/третьої дитини?» відповіді респондентів розводилися, стверджувальну відповідь надали 28 осіб, негативну – 22, ще 16 респондентів не змогли надати відповіді

(див.рис.3.10).

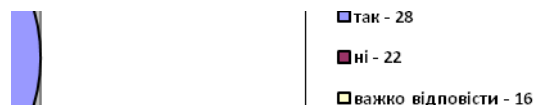

Рис.3.10. Думка респондентів щодо народження другої/третьої дитини у разі усунення причин їхньої орієнтації на одну дитину

Думка щодо умов, за яких респонденти наважилися б на народження більше ніж однієї дитини, сильно розподілилася й мала різні варіанти відповідей. Відповіді графічно зображені на рис.3.11.

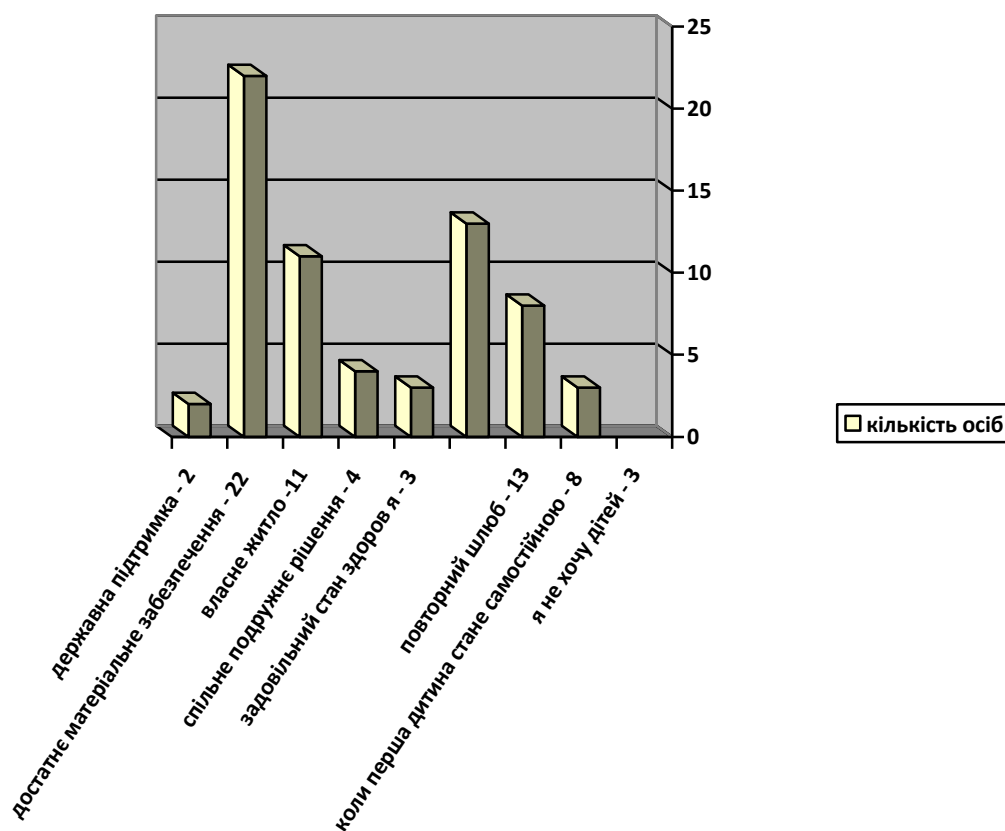

Рис.3.11. Умови, за яких респонденти наважилися на народження більше ніж однієї дитини

Респондентам також було запропоновано два відкриті питання, у яких вони мали змогу висловити власну думку щодо переваг та недоліків однодітної родини у різних аспектах життєдіяльності сім'ї та виховання дитини.

Серед переваг однодітної сім'ї респонденти називали наступні (у порядку їх актуальності): можливість фінансово забезпечити дитину, дати освіту та можливості, серед яких відвідування секцій та гуртків, подорожі; можливість приділяти увагу тільки одній дитині, не розриваючись між кількома; балувати та виховувати зразковою.

Серед недоліків виховання однієї дитини у сім'ї респонденти називають тільки перепони у вихованні та спілкуванні дитини, зокрема батьки припускають, що дитина, яка росте без братів та сестер, потенційно може вирости егоїстичною та мати споживацьки нахили; на другому місці серед недоліків батьки називають обмежене та нудне коло спілкування дитини в межах дому та родини; серед останнього – зміна ціннісних орієнтацій дитини.

ВИСНОВКИ

Сьогодні Україна має досить складну демографічну ситуацію в порівнянні з іншими країнами. Причинами цього є збільшення смертності людей працездатного віку та молодих людей, екологічна ситуація, міграція населення. Але основною причиною демографічної кризи залишається зниження рівня народжуваності в нашій державі.

Узагальнивши літературні джерела з теми, ми виявили, що неостаннє місце в проблемі функціонування сім'ї займає однодітна сім'я, бо з кожним роком суттєво змінюються її функціональні параметри. На основі аналізу наукових підходів нами було уточнено поняття «одnodітна сім'я».

Однодітна сім'я – це сім'я, у котрій виховується одна дитина, як правило батьки усю свою ласку, тепло, любов дають своїй дитині, задовольняють її інтереси та потреби, дуже часто виконують певні її завдання, які б вона могла б виконати сама.

Проблема однодітної родини сьогодні має досить великий потенціал, в силу своєї соціальної значимості, що привертає увагу психологів, соціологів та працівників соціальної сфери.

Однодітну сім'ю можна розглядати як макромодель суспільства, яка має певну типологію. Серед однодітних сімей можна виділити такі типи за рядом критеріїв: за характером психологічного клімату та соціальним статусом (благополучна, неблагополучна (конфліктна, кризова, проблемна); за матеріальним становищем: (забезпечена, малозабезпечена); за структурою родинних зв'язків (проста – нуклеарна, складна – трипоколіннева); за характером родинних зв'язків (з рідною дитиною, із всиновленою дитиною); за віком батьків (з ранньою дитиною, із вчасно народженою дитиною, із пізньою дитиною); за наявністю батьків (повна – наявні обидва батьки та неповна – розлучена,

осиротіла, з одним із батьків); за станом здоров'я дитини (сім'я із здоровою та сім'я з хворою дитиною).

Сім'я не тільки задовольняє потреби людей, які створюють сімейний союз, а й виконує цілу низку соціальних функцій. В. Федяєва зазначає, що однодітна сім'я як соціальний інститут має виконувати наступні загальні функції в суспільстві: забезпечення соціальної та культурної безперервності розвитку суспільства, відтворення населення як біологічне, так і соціальне, виховання нового покоління, економічна, матеріально-виробнича, господарсько-побутова функція, функція накопичення матеріальних благ та передачі соціального статусу, комунікативна функція, функція емоційної стабілізації (рекреативна), регулятивна функція.

Стосунки між батьками і дітьми не завжди гуманні. Сутність гуманних взаємин – це різновид моральних стосунків, які виявляються в довірі, справедливості, доброзичливості, жорстокості, повазі тощо.

Найчастіше простежуються такі моделі взаємостосунків в однодітних сім'ях: «бебі», «малюк»; «вундеркінд», «надія родини»; «улюбленець».

Роль яку виконує кожен з членів родини в однодітній сім'ї – це їх модель поведінки, котра задана позицією особистості в міжособистісних відносинах та системі суспільних. В однодітній сім'ї дитина може виконувати такі ролі: «невиправний»; «бешкетник», «цап відбувайло».

Аналіз наукової літератури дає підстави для виокремлення причин, що пояснюють орієнтацію сучасної сім'ї на однодітність і виділення чинників, які здатні сприятливо вплинути на процеси народжуваності. Серед основних причин: причини економічного характеру, трансформація родинних цінностей, проблеми медичного характеру, зростання рівня освіченості батьків, ціннісні зміни в сфері репродуктивної поведінки та зміни соціально-економічного характеру, підвищення сексуальної культури населення.

Проблема одностатистості у сім'ї є не тільки проблемою виховання. Саме в такого типу родині переплітаються проблеми економічного, соціального, морального порядку. Серед таких проблем виділяють: одностатистні родини часто є багатопокілними; відносини подружжя часто підвищують рівень очікування по відношенню один до одного й до дитини також; до мінімуму зведено збереження традиційного поділу "чоловічої" і "жіночої" праці в більшості сімей; діти досить рано набувають високого статусу в сім'ї, вони мають можливість проводити більшу частину вільного часу поза сім'єю і не завжди турбуються про схвалення їхнього дозвілля батьками.

Формування особистості в одностатистних сім'ях також стикається з проблемами, серед яких можна виділити: для психічної рівноваги єдиній дитині приходить переборювати більше труднощів, чим звичайно; батьки часто балують єдину дитину надмірною увагою; батьки будують честолюбні плани на майбутнє дитини, що перетворює її доволі часто в несамоствійну, розпещену, невпевнену в собі особистість; через надмірну увагу в одностатистній родині, психічний розвиток дитини неминуче сповільнюється.

У соціальной роботі з одностатистою сім'єю можливо впровадження таких технологій: сімейна терапія, надання соціальной допомоги сім'ї, сімейна психопрофілактика, соціально-педагогічна робота з сімєю, сімейне консультування, соціальной супровід сім'ї та соціальной інспектування.

Організація соціальной патронажу сім'ї є одним з основних напрямів соціальной роботи щодо охорони дитинства. Головною метою патронажу сім'ї є створення сприятливого мікроклімату та зміцнення інституту сім'ї. Робота соціальной працівника в рамках патронажу здійснюється за певними етапами: знайомство, угода з сім'єю; входження в сім'ю; збір інформації про сім'ю; аналіз інформації про сім'ю; виведення сім'ї із соціальной ізоляції; вихід із сім'ї.

У роботі з батьками, які виховують одну дитину найкраще використовувати наступні форми роботи: батьківські вечори, відвідування родин, індивідуальні тематичні консультації, лекції для батьків, батьківські читання, педагогічна дискусія тощо.

З метою дослідження причин орієнтації сучасних сімей на одностітність, нами було розроблено програму емпіричного дослідження, метою якої є виявити основні причини орієнтації сучасних сімей на одностітність, та інструментацій для його проведення – анкету.

Нами було проведено емпіричне дослідження методом анкетного опитування з елементами інтерв'ювання, з метою виявлення основних причин одностітності багатьох сучасних українських сімей,

Респондентами виступили 66 осіб – батьки, які виховують одну дитину.

Результати дослідження частково підтвердили існуючу теоретичну інформацію наукових досліджень, але були й непередбачувані варіанти відповідей респондентів.

Наприклад, літературні джерела вказують на те, що освіченість батьків взаємопов'язана із орієнтацією їх на певну кількість дітей, зосереджуючись на тому, що більш освічені батьки тяжіють до однієї дитини. Наше дослідження показало, що освіта батьків не впливає на бажання мати певну кількість дітей. А ось матеріальний та фінансовий стан родини є основним чинником орієнтації на кількість дітей.

Певна кількість членів подружжя не вбачають потребу у народженні дітей, якщо мають дітей від попереднього шлюбу самі та є діти у чоловіка/дружини. Серед опитаних навіть зустрічалися варіанти стосовно того, що людина проживаючи спільно з іншою не вбачає потреби у народженні дітей взагалі – 11 з 66, або свідомо не хоче мати дитину саме від своєї другої половинки - 3 з 66 осіб.

У ході дослідження було спростовано думку стосовно взаємозв'язку між кількістю дітей та державною підтримкою, зокрема

існує твердження, що постійна державна підтримка родини може вплинути на народженні у родині більше ніж однієї дитини. Наше дослідження показало, що сучасна сім'я не сподівається на державну підтримку, а пріоритетними умовами, які могли б вплинути на народження другої/третьої дитини є достатнє матеріальне забезпечення родини та наявність власного житла, а вже на останньому місці серед респондентів – це державна допомога та задовільний стан одного із подружжя.

Цікавим виявився факт, що будучи молодими, до одруження більшість респондентів переважно мріяли про 2-3 дітей у родині. Одружившись, пріоритети змінилися, що пов'язано із сімейним побутом, забезпеченням родини, наявність матеріальних речей, бажанням створити кар'єру, а також розлученням до народження другої дитини.

Тож можна зробити висновки, що однодітна сім'я сьогодні, на жаль, явище закономірне і цілком реальне. Вона так само як інші сім'ї потребує допомоги, соціальної підтримки, а іноді втручання. Суспільству не треба недооцінювати проблем та негараздів однодітних родин, а соціальним закладам, навчальним закладам та самим батькам однодітних сімей – наслідків виховання у однодітній родині та становлення особистості дитини, яка виховується у ній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонашвили Ш.А. Как живете, дети? Посібник для вчителів. М.: 1986. 175с. С.22.
2. Ашурко Ю. Педагогічна культура матері – запорука успішного виховання дітей. Факти. Проблеми. Роздуми // *Рідна школа*. 1998. №6. С.65-68.
3. Баландина Л.Л. Особенности индивидуальности ребенка в зависимости от конфигурации семьи: канд. психол. наук: 19.00.01 / Людмила Леонидовна Баландина. Пермь: Пермский гос. пед. ун-т, 2003. 197 с.
4. Батіщева Г. Робота соціальних служб для молоді з молодією сім'єю. Методичні рекомендації - К.,1996. 138 с.
5. Бесіди з батьками молодших школярів / автор-упоряд. О.Є. Гордійчук. К.: Шкільний світ, 2010. 112 с.
6. Бех І. Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології // *Педагогіка і психологія*, 1999. № 3. С. 5-14.
7. Бойко В.В. Малодетная семья. Социально-психологический аспект. М. : Мысль, 1988. 160 с.
8. Бондаровська В. У серці суспільства: сім'я як суспільна структура // *Рідна школа*, 1994. №11. С. 68–71.
9. Бондарчук Щ. І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. К.: МАУП, 2001. 96 с.
10. Боришевський М. Сімейне виховання як гарант морального становлення особистості // *Початкова школа*, 1995. №4. С. 4-9.
11. Бурак З. Взаєморозуміння між батьками й дітьми: психологічні роздуми // *Початкова освіта*, 2009. №12. С.17-19.
12. Ващенко І.В. Особливості сімейних взаємин у сучасних подружніх парах // *Наука і освіта: Наук.-практ. ж-л*. Одеса, 2005. №3-4. С. 13-17.

13. Вишневецький А.Г. Незавершена демографічна модернізація в Росії // *SPEPO*, 2009. №10. С. 55–82.
14. Горецька О.В. Психологія сім'ї : навчальний посібник для студентів спеціальності «Практична психологія», «Початкова освіта». Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2015. 216 с.
15. Дитина в сім'ї / упоряд. Т.Науменко. К.: Ред. Загальнопед. газ., 2005. 128 с.
16. Йовенко Л. Суспільство і сім'я: сучасні проблеми родинного виховання // *Рідна школа*, 2005. №2. С. 40-48.
17. Доброєр О. Як вийти з демографічної ями? // *Україна і світ*. 17 травня 2007 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 15.02.2010
18. Евдокимова В. В. Технологии психолого-педагогического обеспечения социальной работы с семьей. М.: Экслибрис. 215 с.
19. Зайцева З.Г. Неблагополучна сім'я та її вплив на формування особистості дитини. К.: Академпрес, 1991. 182 с.
20. Зайченко І. Основи сімейного виховання // І. Зайченко Педагогіка: Начальний посібник. Чернігів, 2003. 376 с.
21. Калениченко Н. Проблема сім'ї та сімейного виховання в Україні (20-ті роки ХХ ст.) // *Шлях освіти*, 1997. №4. С. 47-51.
22. Капелюк В. Проблема однодітної сім'ї у дослідженнях зарубіжних учених [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studcon.org/problema-odnoditnoyi-simyi-u-doslidzhennyah-zarubizhnyh-uchenyh>
23. Капелюк В.В. Формування особистості підлітка в однодітних сім'ях: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / Володимир Володимирович Капелюк. Херсон: Херсонський державний ун-т, 2007. 22 с.

24. Каюков В. Духовні ідеали сім'ї – першооснова життя дитини // *Початкова школа*, 1997. № 6. С. 12-14.
25. Коваль А.Г. Соціальна педагогіка. Соціальна робота: Навч. Посібник / А.Г. Коваль. К.: ІЗМН, 1997. С. 76-79.
26. Козел В.В. Однодітна сім'я як середовище соціального виховання / Володимир Володимирович Козел // *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2003. № 13. С.227-229.
27. Козел В.В. Одна дитина у сім'ї як психолого-педагогічна проблема. Наукова школа: центр професійної підготовки педагогічних кадрів: Науковий збірник / За ред. проф. Дубасенюк О.А.: Вид. 2-ге, доповнене. Житомир: Житомир. держ. ун-т, 2005. С. 394-402.
28. Кононенко Н. Сім'я як осередок формування культури поведінки // *Рідна школа*, 2005. №7. С. 32-34.
29. Концепція Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: / <http://document.ua/pro-shvalennja-koncepciyi-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-pr-doc99552.html> - Назва з екрану.
30. Котляр С. О. Соціально-педагогічна діяльність з соціального виховання молодших школярів з однодітних сімей у ЗНЗ // *Актуальні проблеми соціально-педагогічних досліджень: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців*, Харків, 2016. С. 37- 41.
31. Корнієнко С. Родинне дозвілля у початкових класах: Навчально-методичний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 164 с.
32. Кравченко Н. Ставлення батьків до проблеми виховання дітей // *Початкова освіта*, 2009. № 12. С.3-5.
33. Кудрявцева В. Виховуємо дітей разом: робота вчителя початкових класів з батьками // *Початкова освіта*, 2008. № 21. С.7-11.

- 34.Лещук Г.В. Однорідна сім'я як соціальний феномен сучасності // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Педагогіка, соціальна робота". Випуск 32. С.114-116.
- 35.Лукашевич М.П. Теорія і методи соціальної роботи: Навч. посіб. - 2-ге вид., доп. і випр. К.: МАУП, 2003. 168 с.
- 36.Лютова Е. Тренінг ефективної взаємодії з дітьми: комплексна програма. СПб.: Речь, 2000. 312 с.
- 37.Макаренко А.С.Книга для батьків. К, 1982. 226 с.
- 38.Максімова Н.Ю. Психологічні аспекти профілактики шкідливих звичок підлітків: Методичний посібник. К.: ІСДО, 1995. 144 с.
- 39.Мельник А. Родина – колыска духовного народження дитини // *Початкова освіта*, 2008. № 21. С. 3-4.
- 40.Науково-педагогічний пошук молодих дослідників: Збірник наукових праць студентів та аспірантів / За ред. О.А. Дубасенюк, А.В. Іванченка. Житомир. ЖДПУ, 2000. 120с.
- 41.Пов'якель Н. І. Сімейне психоконсультування в становленні партнерської інтенції як рефлексивного механізму саморегуляції у профілактиці й подоланні конфліктів // *Актуальні проблеми психології*. Том 3: Консультативна психологія і психотерапія: Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка, З. Г. Кісарчук. К.: Міленіум, 2005. Вип.3. 244 с.
- 42.Психологический словарь/ Под. ред..Л.О. Бида.-К.: «Вища школа», 1992.
- 43.Пугач Л. Все починається з сім'ї // *Психолог*. №6, 2008. С.25-30
- 44.Репродуктивне здоров'я українських жінок: Попередній звіт. К.: Київський міжнародний інститут соціології, Центри з контролю та профілактики захворювань (США), 1999 – 2000. 16 с.
- 45.Робота з батьками молодших школярів/ упоряд. Т.Бишова. – К.: Шкільний світ, 2008. – С. 79-93.

46. Родинне виховання: Школа і сім'я – виховуємо разом / упоряд. О.Хромова, Т.Бишова. – К.: Шкільний світ, 2007. – С. 86-103.
47. Семейное воспитание: Краткий словарь / Сост.: И.В.Гребенников, Л.В. Ковинько. М.: Политиздат, 1990. 319 с.
48. Семенов О. Використання родинних виховних традицій у навчальних закладах України // *Шлях освіти*, 1998. С. 47.
49. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. К.: ТОВ «Основа-Принт», 2009. 248 с.
50. Сидоренко Ю. Сучасна українська сім'я як клієнт соціальної роботи // *Соц. робота в Україні: теорія і практика*, 2003. №2. С. 98-104.
51. Сметанський М. А.С. Макаренко та В.О. Сухомлинський про сімейне виховання // *Рідна школа*, 2003. № 9. С. 12-14.
52. Смирнова Е.О. Становление межличностных отношений в раннем онтогенезе // *Вопр. Психологии*. 2007. №2. С. 57-68.
53. Соціальна робота з дітьми, молоддю, жінками, різними категоріями сімей: З досвіду роботи центрів соц. служб для молоді / Укр. держ. центр соц. служб для молоді. - упоряд. Р.Г.Драпушко та ін.. К., 1999.
54. Тарапушенко Т. Виховуємо особистість // *Початкова освіта*, 2009. № 12. С. 19-21.
55. Теорії і методи соціальної роботи: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. Т.В. Семигіної, І.І. Миговича. К.: Академвидав, 2005. С. 103-111.
56. Технології соціально-педагогічної роботи: Навчальний посібник / За заг. ред. проф. А.Й.Капської. К., 2000. 372 с.
57. Туріщева Л.В. Робота шкільного психолога з батьками / Людмила Василівна Туріщева. Харків: "Основа", 2009. 128 с.
58. Фалькович Т. Нетрадиційні форми роботи з батьками / Т. Фалькович, Н. Толстоухова, Л. Обухова. М.: 5 за знання, 2005. 216 с.
59. Федоренко Д. Родинне виховання в античній Україні // *Початкова школа*, 2005. № 3. С. 40-42.

60. Федорович Л. Дидактичні принципи моделювання взаємодії сім'ї, дошкільної установи, школи // *Рідна школа*, 1999. № 9. С.65-68.
61. Федяєва В. Сімейне виховання як об'єкт історико-педагогічних досліджень // *Шлях освіти*, 2004. № 2. С. 50-53.
62. Филипчук Г. Знаете ли вы своего ребенка? Пер. с польск. 4-е изд., доп. М., 1989. 400 с.
63. Хільковець В. Вплив батьків на формування характеру дитини або чому яблуко від яблуні недалеко падає // *Педагогічний вісник*, 2003. № 2. С. 25-26.
64. Хьел Л., Зиглер Д. Теории личности: Основные положения, исследования и применение. СПб. : Питер Пресс, 1997. 608 с.
65. Чолкан М. Поради батькам // *Розкажіть онуку*, 2010. № 9. С. 24-26.
66. Шанскова Т.І. Соціально-педагогічна підготовка до роботи з батьками учнів: Методичні рекомендації для студентів і викладачів факультету підготовки майбутніх вчителів початкових класів вищих педагогічних навчальних закладів/ За ред. докт. пед. наук О.А. Дубасенюк. Житомир: 2000. 100 с.
67. Якубова Ю.М. Особистість та сім'я в епоху соціальних трансформацій: Соціальна політика в Україні та сучасні стратегії адаптації населення. К.: НВФ "Студцентр", 1998. 204с. С.31-36.
68. Reykowski J. Funkcjonowanie osobowości w warunkach stresu psychologicznego. Warszawa, 1966.
69. St. Gerstmann. Psychologiczne podstawy oddziaływań wychowawczych. Варшава, 1982, с. 145.

ДОДАТКИ

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Петух Олена Михайлівна,
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна
добročесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
 - завдавати шкоди власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

04.03.2020
(дата)

Петух Олена Михайлівна
(підпис)

Олена ПЕТУХ
(ім'я, прізвище)

**Анкета емпіричного дослідження причин орієнтації
сучасних сімей на одностатевість**

Запрошуємо Вас взяти участь у дослідженні думки стосовно причин орієнтації сучасних сімей на одностатевість.

Дослідження має на меті визначення причин орієнтації сучасних сімей на одностатевість

Вся інформація, надана Вами, є конфіденційною та буде представлена виключно в узагальненому вигляді.

Бажаємо успіху! Ще раз дякуємо Вам за участь!

Інформація про респондента

(Будь ласка, переконайтесь, що ця секція заповнена повністю)

Ваша стать:

- Чоловіча
- Жіноча

Ваш вік: _____ повних років

Соціальний статус:

- Одружений/одружена;
- Неодружений /неодружена
- Розведений/розведена
- Інше _____

Ваша освіта:

- Початкова, неповна середня
- Середня загальна
- Середня спеціальна (технікум, училище коледж)
- Перша ступінь вищої освіти (бакалавр)
- Повна вища освіта (спеціаліст, магістр, аспірантура, вчений ступінь)

Як би Ви в цілому оцінили матеріальне становище Вашої сім'ї?

- Злиденне
- Бідне
- Середнє
- Заможне
- Багате

1. Подружній стаж /стаж спільного

проживання: _____

2. Чи є у вас діти:

- Ні
- Так
- Є у мене від першого шлюбу
- Є у дружини/чоловіка від попереднього шлюбу

6. Про скількох дітей ви мріяли до шлюбу?

7. Що є причиною вашої орієнтації на народження та виховання однієї дитини?

- Матеріально-фінансові труднощі
- Проблеми зі здоров'ям одного із подружжя
- Більше інтересів поза сімейними турботами або бажання зробити кар'єру
- Не вбачаю потреби у народженні дітей
- Принципова позиція або сімейна традиція
- Розлучення до народження другої дитини
- Ваш варіант _____

8. Якщо вище перелічені причини були б з часом усунені, наважилися б ви на народження другої/третьої дитини?

- Так;
- Ні;
- Важко відповісти.

9. За яких умов ви б наважилися на народження більш ніж однієї дитини?

- Постійна державна підтримка сім'ї;
- Достатнє матеріальне забезпечення;
- Власне житло;

- Спільно прийняте рішення з чоловіком/дружиною;
 - Задовільний стан здоров'я;
 - Повторний шлюб
 - Коли перша дитина стане самостійною
 - Ваш варіант
-

10. Які на вашу думку переваги, має однітна сім'я (у вихованні, спілкуванні, матеріальному забезпеченні) ?

11. Які на вашу думку недоліки, має однітна сім'я (у вихованні, спілкуванні, матеріальному забезпеченні) ?

Щиро дякуємо Вам за виділений час на заповнення цієї анкети!

